

**NUTQ NUQSONLARI ORASIDA ENG KO‘P UCHRAYDIGAN
TALAFFUZ BUZILISHLARI (DISLALIYA MISOLIDA)**

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Namangan filiali

pedagogika-psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi

Latibjonova Ziyoda Nazirjon qizi

Maxsus pedagogika yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Sharipova Umida Shavkatjon qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bolalarda uchraydigan eng tarqalgan nutq buzilishi – dislaliya, uning kelib chiqish sabablari, tasnifi, diagnostika jarayoni va korreksion mashg‘ulotlar haqida batafsil ma’lumot berilgan. Dislaliya — eshitish qobiliyati va artikulyatsiya apparatining tuzilishi saqlangan holda tovushlar talaffuzining buzilishi bilan tavsiflanadigan logopedik nuqson bo‘lib, maktabgacha hamda kichik maktab yoshidagi bolalarda keng tarqalgan. Maqolada dislaliyaning mexanik va funksional turlari, ularning psixofiziologik asoslari, differensial tashxis qo‘yish tamoyillari hamda logopedik tuzatish metodikasi yoritilgan. Shuningdek, dislaliya bilan ishlashda psixolog, pedagog va logoped hamkorligining ahamiyati, zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida tovushlarni to‘g‘ri talaffuzga o‘rgatish usullari ko‘rsatib o‘tilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы нарушения звукопроизношения у детей – дислалии, её причины, классификация, диагностические методы и коррекционные подходы. Дислалия представляет собой нарушение произношения отдельных звуков при

сохранности слуха и нормальной анатомии артикуляционного аппарата. В статье анализируются механическая и функциональная формы дислалии, особенности их проявления, психофизиологические факторы, влияющие на нарушение артикуляции, а также логопедические методы постановки и автоматизации звуков. Кроме того, раскрывается значимость междисциплинарного взаимодействия специалистов (психолога, педагога и логопеда) в процессе коррекции речевых нарушений у детей.

Kalit soʻzlar: dislaliya, nutq nuqsonlari, artikulyatsion apparat, fonematik eshituv, logopedik korreksiya.

Ключевые слова: дислалия, речевые нарушения, артикуляционный аппарат, фонематический слух, логопедическая коррекция.

Nutq — bu bola shaxsining shakllanishi, ijtimoiylashuvi va kognitiv rivojida asosiy omillardan biridir. Tovushlarni toʻgʻri talaffuz qilish bolada bogʻlanishli nutqning rivojlanishi, oʻz fikrini aniq ifoda eta olish, atrofdagilar bilan muloqotga kirisha olishiga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar orasida eng koʻp uchraydigan nutq buzilishlaridan biri bu — dislaliya, yaʼni tovushlarni notoʻgʻri talaffuz qilishdir.

Statistik maʼlumotlarga koʻra, 4–7 yoshli bolalarning qariyb 30–40 foizida ayrim tovushlarni buzib talaffuz qilish holatlari kuzatiladi. Agar bu buzilish vaqtda bartaraf etilmasa, keyinchalik yozuv va oʻqish jarayonida (disgrafiya va disleksiya) muammolarga ham sabab boʻlishi mumkin. Shu bois dislaliya mavzusi korreksion pedagogika, logopediya va psixolingvistika sohasida juda muhim hisoblanadi.

1878-yilda Koen mexanik dislaliya bilan bir qatorda funksional dislaliyani ajratib koʻrsatdi. Uning fikricha, funksional dislaliyaning kelib

chiqishining asosiy sababi, bu-taqlid va noto'g'ri nutqiy tarbiyadir. Shunday qilib, organik va funksional tili chuchuklikni bir-biridan chegaralashga urinishlar yuzaga keldi.

1879-yilda A. Kussmaulning "Rasstroystva rechi" kitobi bosilib chiqdi. Unda birinchi marta nutqning fonetik buzilishlari haqidagi fikrlar bayon etildi. A. Kussmaul tili chuchuklikni organik va funksional formalarga ajratdi. Organik buzilishlarga A.Kussmaul periferik nutq apparatining rivojlanishdagi kamchiliklarni kiritadi (mexanik dislaliya).

A.Kussmaul tomonidan birinchi marta ayrim tovushlartalaffuzidagi kamchiliklarni ifodalovchi term inlar kiritildi: rotatsizm-pararotatsizm, lambdatsizm -paralam bdatsizm , sigmatizm— parasigmatizm va hokazo. Shunday qilib, A. Kussmaulning xizmatlari shundaki, u dislaüyani dizartriya dan ajratdi va dislaliyaning funksional va mexanik shakllarini ko'rsatib berdi. A. Kussmaul tomonidan berilgan yuqoridagi fikrlar hozirgi kunga qadar o'z kuchini yo'qotgani yo'q. Bu kamchiliklarni davolashda A.Kussmaul xirurgiya va didaktik usullarni tavsiya etadi. Keyinchalik nutqning tovushtomonidagi kamchiliklar ustida Rossiyada A.Andres, Fransiyada Leguve Sherven, Germaniyada G. Gutsmanlar ishladilar.

"Dislaliya" terminini Yevropada birinchi bo'lib Vilnyus universitetining shifokori proffesor I. Frank ilmiy muomalaga kiritgan.

Dislaliya termini grekcha so'zdan olingan bo'lib, dis - buzilish, lalia-nutq degan ma'noni anglatadi.

Dislaliya — bu normal eshituv va saqlangan artikulyatsion apparat sharoitida tovushlarni to'g'ri talaffuz qila olmaslik bilan kechadigan nutq buzilishidir. Bunda bola ma'lum tovushni:

- umuman ayta olmaydi

- boshqa tovush bilan almashtiradi
- buzib talaffuz
- yoki ortiqcha tovush qo‘shib yuboradi.

Bu buzilish bola nutqining aniq bo‘lmasligiga, muloqotda tushunmovchiliklarga va psixologik noqulayliklarga olib keladi. **Nutqning fonetik tomoni buzilishlari** guruhiga kiritadi. Dislaliyaning paydo bo‘lish mexanizmini chuqur tahlil qilgan holda, uni quyidagi asosiy belgilar orqali tavsiflaydi:

- eshituv analizatori saqlangan bo‘ladi;
- markaziy asab tizimining og‘ir zararlanishlari kuzatilmaydi;
- artikulyatsion apparat tuzilishi normal yoki yengil anatomik nuqsonlar bilan cheklangan bo‘ladi;
- buzilish asosan **fonetik yoki fonematik darajada** namoyon bo‘ladi.

Dislaliya bolaning umumiy nutq rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatib, tovushlarni farqlash, tahlil qilish va sintez qilish jarayonlarini qiyinlashtiradi. Bu holat, o‘z navbatida, maktab ta’limi davrida savod o‘rganishda muammolarni yuzaga keltiradi.

Dislaliyaning kelib chiqish sabablari

Mexanik (organik) dislaliya

Artikulyatsiya organlarining tuzilishidagi anatomik o‘zgarishlar bilan bog‘liq:

- jag‘ning oldinga chiqib ketishi;
- tishlar orasining katta bo‘shlig‘i;
- til osti chig‘anoq qisqaligi;
- lablarning harakatchanligining cheklanishi; baland yoki tor tanglay.

Funksional dislaliya

Tuzilishi normal bo'lsa-da, funktsiyasi buzilgan holatlar:

- fonematik eshituvning rivojlanmaganligi;
- artikulyatsion motorikaning sustligi;
 - oiladagi noto'g'ri nutqiy muhit;
- psixologik omillar: uyatchanlik, shoshqaloqlik;
- taqlid orqali noto'g'ri nutqqa o'rganish.

Dislaliyaning turlari

- Tovush tushishi– “gul” → “ul”
- Tovush almashtirilishi– “r” → “l” (“rang” → “lang”)
- Tovush buzilishi– mavjud bo'lmagan variantda talaffuz
- Aralash dislaliya

Dislaliya diagnostikasi

Diagnostika logoped tomonidan bosqichma-bosqich amalga oshiriladi:

- Anamnez yig'ish
- Artikulyatsion apparatni tekshirish
- Fonematik eshituvni tekshirish
- Tovushlarni o'quv materiallari orqali baholash
- Diferensial tashxis (rinolaliya, dizartriya, alaliya bilan farqlash)

Dislaliya korreksiyasi

Korreksion jarayon quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- Tayyorlov bosqichi
- artikulyatsion gimnastika;
- nafas va ovoz mashqlari;
- fonematik eshituv mashqlari.

Tovush qo'yish bosqichi

Logopedning mexanik yoki vizual yordamida to'g'ri artikulyatsiya holatini shakllantirish.

Mustahkamlash bosqichi

- bo'g'inlarda
- so'zlarda
- gaplarda
- matnda
- erkin nutqda qo'llash.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, dislaliya — maktabgacha yoshdagi bolalar orasida keng tarqalgan, ammo o'z vaqtida aniqlanib, ilmiy asoslangan logopedik yondashuv asosida korreksiya qilinsa, to'liq bartaraf etilishi mumkin bo'lgan nutq buzilishidir. Nazariy va amaliy yondashuvlar dislaliyaning mohiyatini chuqur anglash, uni differensial tashxis qilish va samarali korreksiya jarayonini tashkil etishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ayupova M.Yu. Logopediya. — Toshkent, 2007.
2. Suxareva G. – Logopediya asoslari.
3. Yefimova L.V. – Artikulyatsion gimnastika metodikasi.
4. To'raqulov S. – Nutq nuqsonlari tashxisi va korreksiyasi.
5. Mavlonova R., Xodjiev N. – Maktabgacha pedagogika.

6. O‘zbekiston Respublikasi Korreksion pedagogika o‘quv
qo‘llanmalari.

7. Sovetova T. – Logopediya nazariyasi.

8. Z.N.Latibjonova “Nutqida og‘ir nuqsoni bo‘lgan bolalarda muloqot
ko‘nikmalarini differensial yondoshuv asosida rivojlantirish (alaliyali
bolalar misolida)” “Kasb-hunar ta’limi” Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma’rifiy jurnal

2025-yil, 5-son

